

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

No11
2025

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 802 sahifa,
4-noyabr, 2025-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapijranovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalarini tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari nomzodi (PhD)
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayeva X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the Editorial Board of the newspapers "Yangi Uzbekiston" and "Pravda

Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philological Sciences (PhD)

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

“Maktabgacha va maktab ta’limi” jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo‘yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo‘yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta’limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo‘yicha
ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Oilaning maktabgacha yoshdagi bolalar estetik tarbiyasidagi o'rni	24
<i>Abdullayeva Ma'sudaxon Abdubannayevna</i>	
Bo'lajak informatika o'qituvchilarini pedagogik faoliyatga metodik tayyorlash texnologiyalari	27
<i>Abdubannoyeva Muxlisaxon Iqboljon qizi, Abdullayev Alibek Qodiraliyevich</i>	
Oliy ta'lim muassasalarida bulutli xizmatlardan foydalanish zaruriyati	30
<i>Abdullayev Alibek Qodiraliyevich, Turdaliyeva Muslimaxon Jahongir qizi</i>	
Raqamli texnologiyalar yordamida fortepiano chalishni o'rgatish metodikasi	34
<i>Abduvaxobova Nilufar Abdumannon qizi</i>	
Maktabda fizika fanini o'qitishda innovatsion yondashuv	38
<i>Alinazarova Mahfuza</i>	
Tasavvufdagi "komil inson" konsepsiyasining hozirgi ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv sifatida talqini	43
<i>Aqilxonov Saidolimxon Abdurashid o'g'li</i>	
Tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirish omillari va pedagogik shart-sharoitlar	48
<i>Choriyeva Gulbaxor Shotemirovna</i>	
Robototexnika fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanib mustaqil ta'limni tashkil etish	53
<i>Elmonov Sirojiddin Mamadiyarovich</i>	
Xalqaro baholash dasturlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash bo'yicha jahon tajribasi	58
<i>Ergasheva S. T.</i>	
Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlar orqali o'quvchilarning kognitiv salohiyatini rivojlantirish	61
<i>Eshmamatova Dilnoza Jovli qizi</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy salohiyatini oshirishda tarbiyachi mahorati	64
<i>Karimova Gulzodaxon Marufjon qizi</i>	
Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishni takomillashtirish	68
<i>Hojikarimova Gulasal Tadjaliyevna</i>	
Xorijiy talabalarga o'zbek tilini o'rgatishda elektron platformalar yaratish	71
<i>Jo'rayeva Matluba</i>	
Bo'lajak o'qituvchilar uchun raqamli ta'lim muhitini modellashtirish va uning samaradorlik omillari	74
<i>Komilova Z. X.</i>	
O'qituvchi kasbiy faoliyatida muloqot madaniyati	80
<i>M. Yu. Mahkamova</i>	
Psixologiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va talabalarda tahliliy fikrlashni shakllantirish masalalari	86
<i>Madazizova Dilfuza Raxmatullayevna</i>	
Integrating Listening and Speaking Skills in ESP (English for Specific Purposes) Classes	90
<i>Madina Tilavova</i>	
Bolalarni maktabga tayyorlash jarayonida neyropedagogik yondashuvlar	94
<i>N. O. Saidova</i>	
Tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida radiologiya fanini o'qitishda raqamli texnologiyalarning metodologik roli	99
<i>Nazarova Gulchexra Shuxratdjonovna</i>	
Ijodkorlik tushunchasining mohiyati va uning ta'limdagi roli	103
<i>Ochilova Dilbar Isroilovna</i>	
Alaliyani boshqa nutqiy nuqsonlar bilan farqli xarakteristikasi	108
<i>Oripova Zilola</i>	
Ingliz tilini o'qitishda suggestopediya metodini joriy etishning samaradorligi	113
<i>Pulatova Sitora Abdurazzoq qizi</i>	
Oliy ta'lim muassasalari menejerlarining kasbiy-boshqaruv kompetentligi tushunchasi va uning tarkibiy qismlari	118
<i>Qarshiboyev Sharof Egamnazarovich</i>	
Koordinatsion qobiliyatlarni rivojlantirishning yosh badmintonchilar texnik-taktik tayyorgarligiga ta'siri	122
<i>Qurbanova Ilmira Alisher qizi</i>	

Blended Learning	125
Quvandikova Xadicha	
Fizika darslarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish	129
Raxmanov Valijon Turdaliyevich, O'razaliyev Alijon Xasan o'g'li	
“Qurilish jarayonlari texnologiyasi” fanida loyihalash kompetentligining tarkibiy tuzilmasi va uni raqamli ta'limga moslashtirish	135
Raxmonova Nazokat Umaraliyevna	
Vitagen texnologiyalar asosida talabalar mediamentalitetini rivojlantirishda sun'iy intellekt (AI) dasturlaridan foydalanishning tahliliy modeli	140
Rustamova Nodira Rustamovna	
Talabalarda kooperativ ta'lim asosida motivatsiyani rivojlantirish usullari	145
Sitora Toshmatova	
STEAM yondashuvi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ kompetensiyani shakllantirishning zaruriyati	149
Tashibekova Munajat Xoshimovna	
Musiqqa ta'limining pedagogik asoslari va metodik tizimi	153
Toshpulatova Saida Kuzibaevna	
Texnologiya fanini o'qitishda eng samarali metodlardan foydalanish	158
Turdiyeva Shahzoda Eshdavlrat qizi	
Enhancing University Students' Self-Directed Learning Through Edtech Tools	161
Ulasheva Lobar	
Fanlararo loyiha ishlarini tashkil etish orqali o'quvchilarning dizayn fikrlash salohiyatini oshirish	164
Valiyeva Nargiza Athamboevna	
Alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik-psixologik asoslari.....	169
Xakimova Sarvinov Sharifjon qizi	
Sun'iy intellekt asosida yaratilgan ta'lim platformalari: samaradorlik tahlili va pedagogik yondashuvlar	173
Xanbabayev Hakimjon Ikramovich, Erkinov Jasurbek Hasanjon o'g'li	
Tasavvufdagi “muhosaba” va “tafakkur” amallarining o'z-o'zini refleksiya metodlari sifatida qo'llanilishi	176
Xoshimov Nuriddin Mamadaliyevich	
Milliy sport va ommaviy o'yinlarning badiiy-estetik ahamiyati.....	182
Yaxyayeva Sojida Abdurahimovna	
Ota-ona mehriining bola psixologiyasiga ta'siri	185
Yulchiyeva Shohsanam Dilshod qizi	
Nutq rivojlanishi orqada qolgan bolalarda qo'llaniladigan innovatsion usullari samaradorligi	189
Ahmedova Nargiza Muzaffarovna	
Факторы, сдерживающие развитие науки в контексте требований к диссертационным работам	193
Зайналов Жахонгир Расулович, Нурмухамедов Аббос Мамадалиевич, Шадманов Камолиддин Кажакджанович, Самигова Нодира Хамидуллаевна	
Структура и стратегии развития предметных компетенций	197
Наимова Мафтунабону Файзулложоновна	
Психологическая консультация: современная практика, задачи и перспективы развития	203
Раупова Шохида Ахроровна	
Подготовка будущих педагогов к инклюзивному обучению детей с ограниченными возможностями здоровья: задачи и перспективы	207
Сайфутдинова Насиба Нурматовна	
Формирование иноязычной грамотности у курсантов военных вузов: социально-психологические факторы.....	211
Сулейманова Нилуфар Камилловна	
O'qituvchi shaxsiy kompetensiyasining mohiyati va pedagogik faoliyatdagi o'rni	214
Abdiraxmonova Guliston Muzaffar qizi	
Bolalarda axloqiy qadriyatlarini shakllantirish jarayonining milliy va umuminsoniy tamoyillari	218
Abdumutalipova Gulshodaxon Nurbek qizi	
Fuqarolik jamiyatida huquqiy madaniyat va uni rivojlantirish jarayonlari	221
Abdusalimova Shaxnoza Quduratullayevna	
Ta'lim menejmenti tizimida o'qituvchining nutq madaniyatini rivojlantirish strategiyalari	224
Abduxalilova Iroda Nozimxonovna	

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

O'zbekistonda yoshlarni ijtimoiy-pedagogik hamkorlikda tarbiyalashda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi"ning ustuvor vazifalari	229
Abirova Umida Nazarovna	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini inklyuziv ta'lim sharoitida differensiyalashtirilgan dars mashg'ulotlarini tashkil etishga o'rgatish (kompetentligini shakllantirish/rivojlantirish) usullari.....	232
Adhamova Diyora Sanjar qizi	
Musobaqa faoliyati samaradorligini oshirishda sambochilarning energiya sarfi va tiklanish mexanizmlari tahliliy	239
Tangriyev Abdukarim Tovashevich	
Aksiologik yondashuv asosida bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining harakat faolligini takomillashtirishning ijtimoiy-pedagogik zaruriyati.....	244
Hafizov Shahriyor Shavkatovich	
Bo'lajak tarbiyachilarning transversal: tanqidiy va innovatsion fikrlash kompetensiyalari	248
Jaloliddinova Maftunaxon Mahmudjon qizi	
Axborotning gnoseologik mohiyati.....	256
Kamolova Munojatxon Jaloldinovna	
Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish yo'llari	259
Mamatova Aziza Bo'riboevna	
Akademik litseylarda kimyo fanini o'qitishda raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari....	262
Maxamadiyev Sharofiddin Jumaboyevich	
Pedagogik oliy ta'limda talabalarning kasbiy ijtimoiylashuvini korporativ madaniyat asosida rivojlantirish metodikasi.....	267
Maxkamova Dilafuz Aliyevna	
Bo'lajak o'qituvchilar uchun xorijiy tillarni o'qitishda lingvomadaniy yondashuv	271
Normamatova Kamola Gulmamat qizi	
O'zbek tili izohli lug'atida iboralarning grammatik tavsifi (bosh komponentli iboralar misolida).....	274
S. Sh. Azamatova	
Oila instituti va gender tenglikni ta'minlashning ijtimoiy-huquqiy muammolari	277
Salayeva Aziza Muhammadmurot qizi	
Gender yondashuv asosida talaba-qizlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning namunaviy mezonlari.....	282
Xolova Mohigul Shavkatovna	
Pedagogika yo'nalishi talabalari huquqiy savodxonligini rivojlantirish metodlarini takomillashtirish.....	287
Xudoyberganov Atham	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida leksik komponentlikni TRIZ texnologiyasi yordamida rivojlantirish	291
Zokirova Sohiba Muxtoraliyevna, Fayzullayeva Nazokat Uchqun qizi	
Цифровизация и трансформация образования как социально-педагогическое явление	295
Кадирова Наргиза Азаматовна	
Методика формирования креативного мышления у студентов-филологов на основе проблемно-ориентированных заданий (на материале английского языка)	298
Мамырбаева Дина	
Структура и стратегии развития предметных компетенций	304
Наимова Мафтунабону Файзулложоновна	
Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda morfologik kompetentlikni shakllantirish	308
Ganiyeva Shodiya Azizovna	
Модель "4+1+1" как ключевой механизм в системе практической подготовки учителей музыки.....	313
Мухитдинова Малохатхон Саиджабборовна	
Tarbiya fanini o'qish samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	317
Nazarova Nasiba Abdullayevna	
Tarbiyachining kasbiy psixologik xususiyatlari.....	320
Shamshetova Anjim Karamaddinovna	
Boshlang'ich ta'limda tarbiya nazariyasi va metodologiyasi	323
Bo'ronova Iroda Bo'ronovna	
Yosh dzyudochi qizlarning mashg'ulotlar jarayonida jismoniy tayyorgarligini oshirish texnologiyalari	327
Matmuratova Iroda Baxtiyor qizi	
"Odob us-solihin" asarida yoritilgan axloqiy-didaktik g'oyalar va uning pedagogik mazmuni.....	332
A. N. Nusratov	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy kompetentligini takomillashtirishning metodik asoslari	336
Xolmatov Pardaboy Qoraboevich, Abdurasulova Dilnoza	

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari faoliyatida loyihalashtirishning o'rni	342
<i>Abdusattorova Go'zalxon Abdulxabib qizi</i>	
Tibbiyot va frazeologiya inson omilida	346
<i>Achilov Muzaffar Norquliyevich</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fazoviy tasavvurlarni rivojlantirishda matematikaning ahamiyati	349
<i>Mamasaidova Muhabbat Abdulalom qizi, Akbaraliyeva Marjona Xurshid qizi</i>	
Ekoestetik kompetensiyani shakllantirishning xorijiy va milliy tajribalar tahlili	354
<i>Alijonova Maftuna Maxamadjon qizi</i>	
Pedagogik jarayonda talabalarda qadriyatli munosabatlarni shakllantirish mexanizmlari	359
<i>Alikulova Muxayyo Sherovna</i>	
Ingliz ritsarlik romanlarining lingvopoetik tahlili	362
<i>Durdona Boychayeva, Aliyeva Elmira</i>	
Maktabgacha ta'limda estetik tarbiya berishning pedagogik asoslari	365
<i>Altibayeva Gulbaxor Majitovna</i>	
Kasbiy kompetensiya tushunchasining mazmuni mohiyati va tarkibiy tuzilmasi	369
<i>Axmadjonova Jasmina Jamshid qizi</i>	
Developing Writing Competence Among CEFR B1 and Ielts Learners Experiencing Difficulties in English Language Acquisition	374
<i>Ayturayev Majid Mavlankhanovich</i>	
Ta'lim jarayonida ijtimoiy intellektni rivojlantirishning milliy qadriyatlarga asoslangan modeli	378
<i>Azamov Umarxon Yaxyoxonovich</i>	
Complications in Teaching Argumentative Speech to Students in Grades 8–9	383
<i>Buribayeva Aziza Ismatillaevna</i>	
Interfaol o'yinlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni shakllantirishning pedagogik asoslari	386
<i>Buriyeva Aziza Nematovna</i>	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maktabgacha katta yoshdagi bolalarning ijodiy faolligini shakllantirish	390
<i>Davronova Sevinch</i>	
O'quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyani rivojlantirishda maqollardan foydalanish bo'yicha manbaalar tahlili	394
<i>Boltayeva Barno, Eliboyeva Surayyo Abdulkarim qizi</i>	
Social Roots and Psychological Consequences of Domestic Violence	399
<i>Dumarova Gulmira Kozimbekovna, Mamadaliyeva Gulmira, Sultonova Zulhayo</i>	
The Transversal-Methodical Competence of a Preschool Educator is the Foundation of Effective And Quality Education	402
<i>Ergasheva Barno Ziyavitdin kizi</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning innovatsion yo'llari	406
<i>Erkinova Mehriniso Ro'ziboyevna</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini oshirish strategiyalari	411
<i>Eshonkulova Hilola Rajab qizi</i>	
Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotning bilish faoliyatiga ta'siri	415
<i>Habibova Shyira Baxtiyrovna</i>	
Ruhiy rivojlanishi sustlashgan boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish buzilishlarini aniqlash va bartaraf etish	419
<i>Ikromova Sarvinoz Siroj qizi</i>	
Bo'lajak o'qituvchilarda riskologik kompetentlikni shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	424
<i>Jabborova Dilafuz Furqatovna</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tili o'rganish jarayonida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning psixologik asoslari	428
<i>Jurayeva Sug'diyona Shamsiddin qizi</i>	
Transforming Education: The Impact of Emerging Technologies on Modern Pedagogical Practices	431
<i>Kadirova Ferangiz Himmatillo qizi</i>	
Salomatlik etikasi konsepsiyasi va pedagogik madaniyat – talabalar ma'naviyati va dunyoqarashini shakllantirishdagi roli	435
<i>Kamalova Yoqutxon Bahodirovna</i>	

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS	Tarbiyachilarning kasbiy mahoratini takomillashtirish va pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish omillari 439 Kenjayeva Dildora Terkashevna
Maktab ta'lim tizimida innovatsiyalarning o'rni va ahamiyati 443 Kistabayeva Gulchexra Djurakulovna	
Kichik maktab yoshi davrida o'quv faoliyati va o'quv motivlarining shakllanishi 448 Latifa Zarifovna Korayeva	
Maktabgacha ta'lim tizimining raqamlashtirilishi: xalqaro tajriba va istiqbollar 451 Mahmudova Zulfiya Homidovna, Hoshimova Dilnoza Boymirzoevna	
Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini dizayn tafakkurga o'rgatishda STEAM yondashuvining didaktik imkoniyatlari 454 Mamadaminova Munisa Maxmudjon qizi, Boboxonova Shodiyona Rustam qizi	
Tabiatni asrash – kelajakni asrash: Buxoro misolida 459 Mardonova Saodat Muzaffarovna	
Bo'lajak pedagoglarda o'z-o'zini baholash kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish 463 Meyliyeva Nafosat Gulomovna	
Sun'iy intellektning ta'limda kognitiv va metakognitiv jarayonlarga ta'siri 466 Murodov Ulug'bek O'tkir o'g'li	
Maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'limning tashkil etilishi 470 Mustofoyeva Muhabbat Husniddin qizi	
The Effectiveness of Art Therapy in Working With Children Experiencing Emotional Stress 473 Nargiza Khayrullayevna Ortikova, Laziz Azizovich Normuratov	
Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarining musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish mexanizmlari 477 Ortiqov Akmaljon Abdusalom o'g'li	
CLIL metodining O'zbekiston ta'lim tizimida qo'llanilishi 481 Qarshiyeva Sarvinoz Ural qizi	
The Use of Mobile Apps to Build Vocabulary Proficiency 486 Kosimov Sunnat Ravshan ugli	
Yoshlar tafakkurini rivojlantirish va ma'naviyatini oshirishda tasviriy san'atning o'rni 490 Quvonchbek Abduxamidov	
Axborot texnologiyalari ta'sirida san'at tushunchasining o'zgarishi 494 Rajabova Laylo O'tkir qizi	
Bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyalari 498 Ramozonova Bahoroy Sadriddinovna	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishda innovatsion yondashuvlarning pedagogik asoslari 501 Yusufzoda Shabnami Yunus, Rashidova Saida Ravshonbek qizi	
Axborot texnologiyalarini fizika darslarida qo'llash 506 Raxmanov Valijon Turdaliyevich, O'razaliyev Alijon Xasan o'g'li	
Axborot xavfsizligini o'qitishda sun'iy intellektdan foydalanish afzalliklari 510 Raxmetova Lazzat	
Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning psixologik xususiyatlarining o'ziga xosligi 513 S. A. Mamatisayeva	
Androgogik yondashuvning integrativ metodikasi 517 Sattorova Shaxlo Axadovna	
Gendered Language in Uzbek and English Media Discourse 520 Sultonova Charos Iskandar kizi	
Maktabga tayyorlov yoshdagi bolalarda ijtimoiy ekologik dunyoqarashni shakllantirishga ta'sir qiluvchi omillar 527 Suyunova Matluba Abdusaidovna	
Empatiya shifokor–pasiyent munosabatida: tibbiyot talabalarining psixologik tayyorgarligi 531 Tajiboyeva Odinoxon Rustamjon qizi, Qurbonova Fotima Farhodjon qizi	
Modern Approaches to Teaching Grammar 534 Tuychiyev Azamat Farkhod ugli	
The Importance of Psychological Preparation of Preschool Children for School Education 538 Turamov Muhammadzohid Rustamjon o'g'li	

Bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachi-pedagoglarining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish	541
<i>Xabibullayeva Sayyoraxon Maxamadali qizi</i>	
Imkoniyati cheklangan va sog'lom bolalar faoliyatida universal ta'limning imkoniyati	544
<i>Xolmatova Sarvinoz Raxmatilla qizi</i>	
Kurashchilarning umumiy va maxsus sport tayyorgarliklari.....	548
<i>Xudoyberganov Javlonbek Soatboy o'g'li</i>	
Tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida ekologik kompetentlik tushunchalarini rivojlantirish bosqichlari.....	551
<i>Yarova Gulhayo Fazliddin qizi</i>	
Arxitektura va dizayn yo'nalishi bitiruvchilarini kasbga yo'naltirish vositasida axborot almashish jarayonlarini optimallashtirish metodikasini takomillashtirish.....	555
<i>Kuchimov M. K.</i>	
Yuqori sinf o'quvchilarining ma'naviy kompetentligini jadidlarning pedagogik qarashlari asosida shakllantirish metodikasi (Temurbeklar maktablari misolida)	559
<i>Quldashev Murodjon G'aniyevich</i>	
Лингвистическое исследование влияния социальных сетей на синтаксические изменения в языке современного поколения.....	562
<i>Шавилова Наталья Сергеевна</i>	
Boshlang'ich sinf o'qituvchisining nutq madaniyati.....	566
<i>Islamova Dilfuza Dilshodovna, Gulimbayeva Barno</i>	
Особенности гражданского воспитания обучающихся в системе "школа–махаля" в Узбекистане ...	570
<i>Хайдаров Шавкат Шамсиддин угли</i>	
Mantiqiy masalalarni bajarishning metodik usullari	575
<i>Tosheva Yulduz</i>	
Bo'lajak ofitserlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda pedagogik-psixologik omillar (jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'linmalari misolida)	579
<i>Yarmatov Akbar Normurotovich</i>	
Yosh harbiy xizmatchi ofitserlarda muloqot madaniyatini samarali shakllantirish muammosining xorijiy tadqiqotlardagi talqini	582
<i>Matyakubov Elyor Rajapovich</i>	
Umumiy pedagogika fanini o'qitishda formativ baholash metodikasini joriy etish texnologiyasi	586
<i>Sobitjon Xalimov Hoshimjonovich</i>	
Формирование компонентов эмоционального интеллекта у детей дошкольного возраста с дефектами речи на основе сказкотерапии	590
<i>Эркинова Фазилат Миразиз қизи</i>	
O'zbekistonda asalarichilikning rivojlanishi.....	593
<i>Abdullayeva Maxsudaxon To'lanovna</i>	
14–16 yoshli dzyudochilarda hujum kombinatsiyalari va ularni musobaqaviy sharoitda qo'llash usullarini takomillashtirish.....	596
<i>Abduraxmanova Iroda Xayrullayevna</i>	
Oliy ta'limda aksiologik tarbiya mexanizmlarini takomillashtirish ijtimoiy ehtiyoj va pedagogik muammo sifatida.....	602
<i>B. S. Siddikov</i>	
Sport mashg'ulotlar davomida mushak va suyak tizimi rivojlanishi	606
<i>Bo'ronova Habiba Erkin qizi</i>	
Stol tennis o'yini texnikasi.....	609
<i>Ibragimov Abduqahhor Abdulaziz o'g'li</i>	
Biologiya fanini o'qitishda zamonaviy platformalarning afzalliklari: Wordwall, Educaplay, Blooket, Genially, Kahoot platformalari	613
<i>Kalandarova Dilnoza Samandarovna, Qodirova Madina Nosirovna</i>	
Oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan paraarmrestlingchi talabalarni musobaqa oldidan texnik tayyorgarligini takomillashtirish	617
<i>Karimov Faxriddin Xurramovich</i>	
Developing Critical Reading Skills Through Content-Based Instruction.....	621
<i>Mekhmonkulov Burkhon Ma'ruf ugli</i>	
Tog'li va shahar hududida ta'lim oluvchi tinglovchilarning jismoniy tayyorgarlik darajasini taqqoslash	626
<i>Mirjamolov Sirojiddin Xayriddinovich</i>	

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS	Korxonada va tashkilotlarda ishchi-xodimlarning jismoniy tayyorgarligini rivojlantirish asosida ish faolligini oshirish texnologiyasi	630
	Muxametov Axmad Muxametovich	
	Xalq ta'limi bo'limi rahbarlarining xalqaro baholash tizimini O'zbekiston ta'limiga moslashtirishdagi o'rni ...	634
	Namazova Manzura Urakovna, Nodirov Dilmurod	
	Digital Reading vs. Print Reading: Effects on EFL Learners' Reading Speed and Understanding	639
	Rustambekova Ozoda Dilshod kizi	
	Yoshlarning jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga bo'lgan qiziqishini oshirishning samarali usullari	644
	To'rayev Farrux Hakim o'g'li	
	Oliy ta'lim muassasalaridagi talaba-qizlarni dzyudo sport turi texnik harakatlariga o'rgatish texnologiyasi	647
	Toshboyeva Munisa Bozor qizi	
	Sport mashg'ulotlarda jarohatlarning oldini olish va xavfsizlik choralarini	650
	Xudoyberdiyeva Elmira Botir qizi	
	Задачи изучения и преподавания русского языка и литературы в общеобразовательных школах с узбекским языком обучения	654
	Ахмедов Нумон	
	Multimedia va infografika asosida interaktiv didaktik materiallar yaratish	658
	Shirinov Feruzjon Shuxratovich, Rahmonov Ziyodillo Xusanovich	
	Ingliz tili darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi (immitativ-taqlidiy usul misolida)	661
	Jo'rayeva Dilafuz Nuriddinova	
	O'simliklarning issiqqa va qurqoqchilikka chidamliligi	664
	M. Nazarov, G. Maxsudova, T. Usmonova	
	Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tayyorgarligi hamda psixik jarayonlar ko'rsatkichlarining tahlili	667
	Masharipova Miyassar Ichanovna	
	Bo'lajak tarbiyachilarni "Tabiat bilan tanishtirish" fani asosida tarbiyaviy faoliyatini raqamlashtirish	675
	Saydullayeva Barchinoy Abduxalil qizi	
	Bo'lajak o'qituvchilarni inklyuziv ta'lim sharoitida faoliyat yuritishga tayyorlash muammolari	678
	Shaxnoza To'xtiyarova	
	Raqamli ta'lim muhitida o'quv resurslarini yaratishning raqamli-didaktik mazmunini rivojlantirish metodikasi	681
	Shirinov Feruzjon Shuxratovich	
	Umumta'lim maktablarining 9-sinf fizika darslarida tovush hodisasini anglashni tajriba orqali rivojlantirish	684
	Sobirov Avazbek Anvarovich	
	Emotsional intellekt tushunchasining nazariy asoslari va rivojlanish bosqichlari	689
	Tajiboyeva Odinoxon Rustamjon qizi	
	Portret janrini o'qitishda individual ta'lim va fanlararo integratsiyaning nazariy-metodologik asoslari	693
	Xudaynazarova Ug'iloy Sharifovna	
	Aqli zaif bolalarda sensomotor rivojlanishning psixologik-pedagogik xususiyatlari	696
	Xudoyberdiyeva Ra'no Arabboyevna	
	Yuqori sinf o'quvchilarida estetik madaniyatni tarbiyalash metodikasi (tarbiya fani misolida)	700
	Yoqubjonova Shodiya G'ayratovna	
	Chizmachilik fanining turmush tarzimidagi ahamiyati va o'rni	704
	Achilov Nurbek Norboy o'g'li	
	O'quvchilarni musiqa san'atiga qiziqtirishda musiqa psixologiyasining roli	707
	E'zozxon Qobilova	
	Bolalar adabiyotini o'qitishda milliy qadriyatlarni singdirish va kreativ kompetensiyani rivojlantirishning innovatsion yo'llari	710
	G'aniyeva Shodiya Azizovna, Abdullayeva Madinaxon Madaminjon qizi	
	Boshlang'ich sinf darsliklarida berilgan mashqlarni til kompetensiyasini rivojlantirish maqsadida tahlil qilish	713
	G'anijonova Sarvinov, Zokirova Sohiba Muxtoraliyevna	
	O'quvchilarda global o'qish savodxonligini shakllantirishda milliy matnlar va qadriyatlar asosidagi pirls tipidagi topshiriqlar yaratish tajribasi	717
	Ikromova Gulhida Axmadillo qizi, G'ofurova Dilshodaxon Toxirjon qizi	

Bo'lajak pedagoglarni intellektual rivojlantirishda pedagogik artistizmdan foydalanish texnologiyalari pedagogik muammo sifatida	720
<i>Karribayeva Lobarxon Fayzulla qizi</i>	
Ilmiy matn o'qib tushunish va baholashda nostandart testlardan foydalanish bosqichlari.....	724
<i>Komilova Lola Nasilloeyvna</i>	
Dizariyada tovushlar talaffuzidagi kamchiliklarni o'yin orqali rivojlantirish texnologiyalari.....	728
<i>Mamatova Muzayyana Batirovna</i>	
Turkiy bitiklarda nomlar tizimi va ularning semantik xususiyatlari	732
<i>Munisa Shavkatova</i>	
Kommunikativ yondashuv asosida bo'lajak pedagoglarni mediatorlik faoliyatiga tayyorlash texnologiyasini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari	736
<i>Muqimova Dilbarxon Xusanboyevna</i>	
Sportda liderlik va jamoaviy ruhni shakllantirish metodlari	740
<i>Nazarov Nursultan Safarbayevich</i>	
Dars mashg'ulotlarini tashkil etishda loyihalashtirishning o'rni va ahamiyati.....	744
<i>Normurodov Sharofiddin Muxiddinovich</i>	
Ta'limda innovatsion kompetentlikning ahamiyati.....	748
<i>Qobilova Aziza Tursunovna</i>	
Innovatsion ta'lim texnologiyalari orqali bolalarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish	752
<i>Salimova Aziza Sharipovna</i>	
Xorijiy tillarni o'qitishda masofaviy ta'limning imkoniyatlari va muammolari	755
<i>Sidiqova Ma'mura Adhamjonovna</i>	
Til kompetentligini rivojlantirishda vizual materiallardan foydalanishning o'rni (boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini oshirish texnologiyasi misolida)	758
<i>Zokirova Sohiba Muhtoraliyevna, Sobirova Diloromxon Ma'rufjon qizi</i>	
Maktabgacha yoshdagi ko'xlear implantli bolalarni eshituv - nutqiy reabilitatsiyasi	761
<i>Xamraeva Dildora Baxadirovna</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda duduqlanishni kelib chiqish sababalari va korreksion ishlar	766
<i>Xolboeva Ruxsora Egamberdiyevna</i>	
Эффективность арт-терапии в обогащении словарного запаса у детей с ЗПП	770
<i>Наган Олеся Талгатовна</i>	
Autizmlı bolalar nutqini rivojlantirishda o'yinning ahamiyati.....	775
<i>Nishonova Sevara</i>	
Boshlang'ich sinflarda disgrafiyasi bo'lgan o'quvchılarda yozish kompetensiyalarini shakllantirishning ilmiy nazariy asoslari (XIX–XXI asrda).....	778
<i>Qaxxorova Saidaxon, Mamarajabova Zulfiya</i>	
Autizmlı bolalarda kommunikativ muloqotni shakllantirish texnologiyalari.....	781
<i>Raxmonova Manzura Maxmudovna</i>	
Talabalarda ma'naviy ongning rivojlanishidagi milliy dunyoqarash va tafakkur uslubining shakllanish omillari	785
<i>Usarova Nigora Berdiyarovna</i>	
PIRLSda qo'llaniladigan yuqori darajadagi tushunish ko'nikmalari (interpretatsiya, sintez) va ularni muloqotga o'rgatishda qo'llash	788
<i>Choriyeva Valida Abdug'ani qizi, Shodiyev Faxriddin Teshayevich</i>	
Prokrastinatsiya fenomenining retrospektiv talqini	795
<i>M. L. Aripova</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda millatlararo totuvlikni shakllantirishda badiiy adabiyotning o'rni.....	799
<i>Xudoyberdiyeva Madina Abdulbaki qizi</i>	

TURKIY BITIKLARDA NOMLAR TIZIMI VA ULARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Munisa Shavkatova

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti,
filologiya fakulteti 3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: U. Rashidova
Dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada qadimgi turkiy bitiklarda uchraydigan onomastik birliklar – shaxs nomlari, toponimlar, etnonimlar va teonimlarning qo'llanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor O'rxun–Enasoy yodgorliklaridagi onomastik nomlarning leksik-semantik xususiyatlari hamda ularning tarixiy va madaniy ahamiyatiga qaratilgan. Shuningdek, bu birliklarning turkiy xalqlarning dunyoqarashi, ijtimoiy tuzumi va til taraqqiyotidagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: qadimgi turkiy bitiklar, onomastika, toponim, etnonim, teonim, O'rxun–Enasoy yodgorliklari, til tarixi.

Abstract: This article analyzes the usage of onomastic units – anthroponyms, toponyms, ethnonyms, and theonyms – in ancient Turkic inscriptions. The focus is on the lexical and semantic features of onomastic names found in the Orkhon–Enisei monuments and their historical and cultural significance. The study also highlights the role of these names in shaping the worldview, social structure, and linguistic development of the Turkic peoples.

Key words: ancient Turkic inscriptions, onomastics, toponym, ethnonym, theonym, Orkhon–Enisei monuments, language history.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности употребления ономастических единиц – антропонимов, топонимов, этнонимов и теонимов – в древнетюркских письменных памятниках. Основное внимание уделяется лексико-семантическим характеристикам ономастических названий, встречающихся в орхоно-енисейских надписях, а также их историко-культурному значению. Освещается роль этих единиц в мировоззрении, общественном устройстве и языковом развитии тюркских народов.

Ключевые слова: древнетюркские памятники, ономастика, топоним, этноним, теоним, орхоно-енисейские надписи, история языка.

KIRISH

Ma'lumki, tilimiz har jihatdan nihoyatda boy va qadimiy tarixga ega. Unda ota-bobolarimiz ruhi mujassam. Xususan, qadimgi turkiy bitiklar – Kultegin va To'nyuquq bitiklarida ham tilimizning naqadar boy va jilvador ekanligi yaqqol namoyon bo'ladi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Ushbu bitiklarda ishtirok etgan antroponimlar, zoonimlar, toponimlar, etnonimlar va barcha onomastik birliklar turli shakllarda namoyon bo'ladi.

Onomastika – tilshunoslikning nomshunoslikka oid tarmog'i bo'lib, unda inson, joy, urug', elat, daryo, tog', xudo va boshqa obyektlarning nomlari tahlil qilinadi. Qadimgi turkiy bitiklarda uchraydigan onomastik birliklar o'sha davr turkiy xalqlarining ijtimoiy hayoti, diniy e'tiqodi, siyosiy tuzumi va madaniyatidan dalolat beradi. Shu bois, ularni o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki tarix, etnologiya va madaniyatshunoslik uchun ham katta ilmiy ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Qadimgi turkiy bitiklarda onomastik birliklarni o'rganish masalasi turkiyshunoslik, tarix va madaniyatshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biridir. Mazkur sohada olib borilgan tadqiqotlar onomastik qatlamning til va tarix uyg'unligidagi o'rnini ochib beradi. Turkiy onomastika masalalari bo'yicha dastlabki ilmiy fikrlar XIX asrda shakllandi. V. V. Radlov, V. Tomsen, S. E. Malov kabi olimlar O'rxun–Enasoy yodgorliklarini o'rganish jarayonida ko'plab antroponim, toponim va etnonimlarni ilmiy muomalaga kiritganlar. Ayniqsa, V. Tomsenning 1893-yilda O'rxun bitiklarini o'qishi turkiy onomastika tadqiqotlarining poydevorini yaratdi.

S. E. Malov “Памятники древнетюркской письменности” asarida qadimgi yozma yodgorliklardagi nomlarni semantik, morfologik va tarixiy jihatdan tahlil qilgan. U “Bilgä”, “Kültegin”, “Tengri” kabi nomlarning ma’no qatlamiga alohida e’tibor qaratadi.

XX asrda A. N. Kononov, N. A. Baskakov, A. M. Shcherbak va E. R. Tenishevlarining izlanishlari natijasida qadimgi turkiy til onomastik tizimining grammatik va semantik asoslari chuqur tahlil qilindi.

O’zbek tilshunosligida esa N. Rahmonov, M. Ishoqov, Q. Sodiqov, Q. Omonov, E. Begmatovlarning ishlari onomastik birliklarning tarixiy–lisoniy xususiyatlarini o’rganishda katta ahamiyatga ega. Masalan, E. Begmatov “O’zbek tilining onomastikasi” nomli asarida antroponimlar va toponimlarning xalq tarixi bilan bog’liqligini ilmiy asoslab bergan. So’nggi yillarda turkiy yozma yodgorliklar tili va undagi onomastik birliklar kompyuter lingvistikasi, korpus tahlili hamda lingvomadaniy yondashuv asosida qayta o’rganilmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, qadimgi turkiy bitiklardagi onomastik birliklar ko’p qirrali tadqiqotlarni talab etadi. Ular faqat tilshunoslik emas, balki tarix, etnologiya va mifologiya bilan ham chambarchas bog’liqdir. Shu bois ushbu sohada kompleks yondashuv, ya’ni lingvistik, tarixiy va madaniy tahlil usullarining uyg’unligi dolzarbdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada ilgari surilgan mavzuni yoritishda V. Tomsen, V. Radlov, S. E. Malov, A. N. Kononov, E. Begmatov kabi olimlarning onomastika va qadimgi turkiy yozuvlar bo’yicha ilmiy ishlari asos qilib olindi. Shu bilan birga, zamonaviy lingvomadaniy tahlil va tavsifiy metodlarning uyg’un qo’llanishi tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi. Mazkur tadqiqot qadimgi turkiy bitiklarda uchraydigan onomastik birliklarning lingvistik, tarixiy va madaniy jihatlarini o’rganishga qaratilgan bo’lib, u bir necha ilmiy yondashuv va tahlil usullariga asoslanadi.

Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri tavsifiy metod bo’lib, u qadimgi turkiy bitiklarda uchraydigan onomastik birliklarni aniqlash, ularning shakl va ma’no xususiyatlarini tavsiflashga xizmat qiladi. Ushbu usul orqali O’rxun–Enasoy yodgorliklaridagi antroponim, toponim, etnonim va teonimlarning morfologik hamda semantik tahlili amalga oshiriladi. Onomastik birliklarning kelib chiqishini aniqlash, ularning boshqa turkiy tillardagi o’xshash shakllari bilan qiyoslashda tarixiy-qiyosiy metod qo’llaniladi. Bu metod yordamida ayrim nomlarning (masalan, Tengri, Bilgä, Ötüken) qadimgi turkiy tillar tizimidagi o’rni va taraqqiyot bosqichlari izohlanadi.

Onomastik birliklarning ichki tuzilmasi, semantik ildizi va ma’no taraqqiyotini aniqlashda etimologik tahlil metodidan foydalaniladi. Bu usul yordamida ayrim onomastik nomlarning dastlabki ma’nosi hamda ularning keyingi davrlarda o’zgarish jarayoni yoritiladi. Qadimgi turkiy bitiklarda uchraydigan onomastik nomlarning xalq dunyoqarashi, diniy e’tiqodi va qadriyat tizimi bilan bog’liqligini aniqlashda lingvomadaniy yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Shu orqali onomastik birliklarning faqat til birliklari emas, balki madaniy fenomen sifatidagi o’rni ochib beriladi. Onomastik birliklarning uchrash chastotasi va turlari nisbatini aniqlash maqsadida statistik tahlil o’tkaziladi. Bu yondashuv turli onomastik turlar (antroponimlar, toponimlar, etnonimlar, teonimlar) o’rtasidagi miqdoriy nisbatni ko’rsatishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqotda fanlararo metodlarning qo’llanilishi qadimgi turkiy onomastik tizimni kompleks tarzda o’rganish imkonini berdi. Natijada onomastik birliklarning til, madaniyat va tarix o’rtasidagi uzviy bog’liqligi aniqlanib, ularning semantik, funksional va madaniy qatlamlari yoritildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O’rxun yodgorliklari, ayniqsa Kultegin va Bilga xoqon yodgorliklari (Xitoy saroy ustalari tomonidan ishlangan) o’zining tosh o’ymakorligi san’ati, run yozuvlarini aniq aks ettirishi, chiziqning qat’iyligi va bitiklarning nafisligi bilan ajralib turadi. Qadimgi ko’k turk bitiklarida ko’plab antroponimlar uchraydi: *To’nyuquq*, *Yo’llug’ tigin*, *Bumin xoqon*, *Eltarish xoqon*, *Bo’g’u xoqon*, *Bilga xoqon*, *Kultegin*, *Bo’kli xoqon*, *Elbilga xotun*, *Inanchu*, *Inal xoqon*, *Qapagan xoqon*, *To’ngra Sem* kabi shaxs nomlari o’sha davr tarixiy shaxslarini ifodalaydi. To’nyuquq bitigi Ikkinchi Turk xoqonligi davrida yashab o’tgan davlat arbobi, sarkarda, faylasuf va adib To’nyuquq xotirasiga tiklangan bo’lib, bitig muallifi uning o’zidir. Bitigda uning oti “*Bilgä TONUQUQ*” deb qayd etilgan. “*Bilgä*” so’zi unvon bo’lib, “*bilimdon*, *alloma*” degan ma’noni bildiradi. U xoqon maslahatchisi sifatida yuksak mavqega ega bo’lgan. Bitigning aniq yozilgan sanasi bo’yicha turli fikrlar mavjud: ayrim olimlar uni 712–716-yillar orasida, boshqalar 720-yil atrofida, yana bir guruh olimlar esa 725–726-yillarda yozilgan, deb hisoblaydilar. U. Sertkaya tarixiy voqealarni tahlil qilib, bitig taxminan 732–734-yillar orasida yozilgan degan xulosaga kelgan va To’nyuquq o’sha paytda 85 yoshlar atrofida bo’lganini bildiradi.

Yo’llug’ tigin esa Ikkinchi Turk xoqonligi davrida yashab ijod qilgan tarixnavis, yozuvchi va shoir bo’lib, uning ismi manbalarda turlicha shakllarda – *Yolig’*, *Yolug’*, *Yullug’*, *Yulug’* tarzida uchraydi. “*Tigin*” so’zi esa “*shahzoda*” ma’nosini beradi. O’zbekiston Milliy ensiklopediyasida Yo’llug’ Tegin haqida quyidagicha yoziladi: “Yo’llug’ Tegin (7-asr oxiri – 739-yil) – Turk xoqonligi xoqoni (734–739), ilk turkiy tarixchi, yozuvchi va shoir-

lardan biri. Bilga xoqon vafotidan so'ng o'zini Ijan xoqon deb atagan, Tan imperiyasiga (Xitoy) uch marta elchilar yuborgan, uning davrida davlatda barqarorlik va tinchlik hukm surgan. Kultegin (732) va Bilga xoqon (735) bitiklarining muallifi bo'lgan. Ushbu bitiklar jahon adabiyotshunoslari tomonidan yuksak baholangan va ularning yozuvlarida o'sha davr tarixiy voqealari haqqoniy yoritilgan." Bumin xoqon (Xitoy tarixiy manbalarida "Tumin") – Turk xoqonligi asoschisi va uning birinchi hukmdori (552–553) bo'lib, Jujan xonligiga tobe bo'lgan ashshina urug'ining sardori sifatida temir eritish va qurol-yarog' yasash bilan shug'ullangan. U "Elxon" unvoni bilan ilk Turk xoqonligi taxtiga o'tirgan.

Eltarish xoqon Ikkinchi Turk xoqonligini barpo etgan bo'lib, uning boshqa ismi Ashina Kutlug'dir. Bitiklarda "*Ältäris qagan bilgäsin üçün, alpın üçün Tabğaçqa yäti yigirmi sūñüsdı*" deb yozilgan. Bo'g'u xoqon Eltarish xoqonning inisidir. Xitoy manbalarida uning ismi Motjo shaklida berilgan. Ismining ikkinchi qismi "*tjo*" turkiy run matnlarida "*chur*"ga teng keladi. Braxma xatli turkiy matnlar nashr etilgach, ikkinchi harfni "*o*" ga o'zgartirib, "*chor*" deb o'qishgan. Shuning uchun "*Bo'g'u qag'an*" yoki "*Turuk Bo'g'u qag'an*" nomlari uchraydi, bunda "turuk" so'zi "jasur, mard" degan ma'noni bildiradi. Kultegin – Ikkinchi Turk xoqonligining asoschisi Eltarish xoqonning kenja o'g'lidir. Uning ismi qabr toshida "*KULTIGIN*" shaklida bitilgan. "*Tigin*" qadimgi turkiyda "shahzoda" ma'nosini bildiradi, "*Kul*" esa ba'zilar tomonidan shaxs ismi, boshqalar tomonidan "*ko'l*" so'ziga bog'lanadi. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida "*köllib bilgä xon*" ("aqli ko'ldek") yoki "kölerkin" ("aqli to'la") kabi birikmalar uchrashi bu fikrni tasdiqlaydi.

Qadimgi bitiklarda etnonimlar ham keng o'rin egallagan: *bökli cölgil, tabğaç, tüpüt, apar, purum, qırqız, üç qurıqan, otuz tatar, qıtan, tatabı, baz, az, qay* kabi xalq nomlari keltirilgan. Shuningdek, To'nyuquq bitigida gidronimlar ham uchraydi: "*Özüm, Az yirim..., bir turuqi ärmis, Anın barmıs anar yatıp..., Ani subuğ baralim..., Ärtis ögüzüg kächigsizin kældimiz, Tinsi oğlı yatığma Bänligäk tağığ...*" kabi parchalarda suv nomlari – *Inju (Inchü), Ögüz, Ärtis* kabi daryolar eslatilgan. Hayitboy Abduqodirov fikricha, "Inju Ukus daryosi" nomi haqiqatan ham To'nyuquq bitiglarida (VIII asr) tilga olingan bo'lib, "*Inchu og'uz suvini kechti*" degan jumlada keltiriladi. "Inch (Inju)" qadimgi turkiyda "marvarid", "shakar suvdek tiniq suv" ma'nosini bildiradi, "Oguz/Ukus/Oquz/Uqus" esa turli manbalarda bir xil daryoning turlicha shakllarda yozilgan ko'rinishidir.

V. Tomsen, Radlov, Klyashtorniy, Malov, Baytursunov, Aydarov kabi olimlarning fikriga ko'ra, *Inju (Inchü) Uqus* bugungi Mongoliya hududidagi Urxun daryosining shimoliy havzasida, Selenga yoki *Tola* daryosi yaqinida joylashgan bo'lgan. Ayrim talqinlarga ko'ra, bu daryo hozirgi *Tuul (Tola)* daryosiga to'g'ri keladi. Qadimgi turkiy bitiklar jangnoma ruhida yozilgani sababli zoonimlar ham ko'p uchraydi.

"To'nyuquq" bitigida "*buqa*" so'zi ikki marta, "*kıyık*", "*tovushqon*", "*qo'y*" bir martadan, ot esa ko'plab turlarda ishlatilgan. "Kultegin" bitiktoshida esa "*böri*" – 1 marta, "*qo'h*" – "*qo'y*" 2 marta, "*at*" – 13 marta, "*biçin*" – "*maymun*" 1 marta uchraydi. Bu holatdan kelib chiqadiki, zoonimlar qadimgi turkiy bitiklarning leksik tizimida muhim o'rin tutgan.

"Tinsi o'g'li" iborasi ham diqqatga sazovor bo'lib, Hayitboy Abduqodirov izohicha, bu ibora "Irq bitigi"da ham tilga olingan va katta ehtimol bilan xitoycha "*Tyan-szi*" – "*Ko'k o'g'li*", "*Osmon o'g'li*" birikmasining turkiy talaf-fuzidir. Bu epitet tarixan Xitoy imperatorlari va Turk xoqonlarini sharaflash uchun ishlatilgan. To'nyuquq bitigida "Tinsi o'g'li" iborasi xitoy imperatori yoki ularning ittifoqdoshi bo'lgan Inol xoqonni anglatgan bo'lishi mumkin.

Ma'lumotlarga ko'ra, turklar Inol xoqonni Temir qopqagacha (Boysun tog'lari) quvlab kelganlar, biroq topa olishmagan, faqat uning o'rdasini egallashgan. Bitiklarda shuningdek "*tezıklar va to'qurlar*" haqida so'z yuritilib, bu atamalar "*tojıklar va tuxorlar*"ni anglatsa-da, ayrim olimlar "*to'qur*" so'zini turkiy rotatsizmga mansub "to'quz" shakli bilan bog'laydilar. "*To'quz*" esa hozirgi janubiy o'zbeklar orasida keng tarqalgan urug' nomi sifatida saqlanib qolgan. Shu tariqa, qadimgi turkiy bitiklarda keltirilgan antroponim, etnonim, zoonim, gidronim va boshqa onomastik birliklar o'sha davr turkiy xalqlari hayoti, diniy dunyoqarashi, ijtimoiy-siyosiy tuzumi hamda madaniy qadriyatlarini yorituvchi muhim manbalar sifatida baholanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Qadimgi turkiy bitiklar – bu faqat yozma yodgorliklar emas, balki turkiy xalqlarning tarixiy tafakkuri, dunyoqarashi, ijtimoiy hayoti va madaniy qadriyatlarining jonli aksidir. Ushbu bitiklarda uchraydigan onomastik birliklar – antroponimlar, toponimlar, etnonimlar, teonimlar va boshqa nomlar tizimi xalqning tarixiy xotirasi hamda til taraqqiyotining muhim qatlamini tashkil etadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, qadimgi turkiy bitiklarda nomlar tizimi juda mukammal va ko'p qirrali bo'lib, ularning har biri muayyan ijtimoiy, siyosiy, diniy yoki mifologik ma'noni o'zida mujassam etgan. Masalan, *Bilgä, To'nyuquq, Kül Tigin, Bumin, Eltarish* kabi antroponimlar shaxsiy ism bo'lish bilan birga, ular orqali o'sha davrda mavjud bo'lgan ijtimoiy tabaqalanish, unvon va mansab tizimi, jamiyatning mafkuraviy qarashlari ifodalangan. Toponimlar va gidronimlar – *Ötüken, Yinçü ögüz, Tinsi o'g'li, Temir qopug'* kabi nomlar esa qadimgi turkiylarning joylashuvi, siyosiy hududi, tabiiy muhit bilan aloqasi hamda diniy–mifologik tasavvurlarini ko'rsatadi.

Ayniqsa, “*Ötüken yeri*” tushunchasi turkiy xalqlarning muqaddas markazi sifatida o'ta ramziy ma'noga ega bo'lib, u “yer–osmon birligi” g'oyasini ifodalaydi. Etnonimlar – *qirg'iz, otuz tatar, tabg'ač, tüpüt* kabi atamalar esa o'sha davrda turkiy qavmlar o'rtasidagi siyosiy, etnik va harbiy aloqalarni aks ettiradi. Bu nomlar tarixiy manbalardagi xalqaro munosabatlar va ittifoqlarni tahlil qilishda bebaho lingvistik manba bo'lib xizmat qiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, qadimgi turkiy onomastik tizim faqatgina nomlash vositasi emas, balki xalqning dunyoqarashi, diniy e'tiqodi, siyosiy tuzumi va madaniy qadriyatlarini ifodalovchi murakkab semantik tizimdir. Bu tizim orqali turkiy xalqlarning kosmogonik qarashlari, Tangriga sig'inish an'analari, davlatchilik mafkurasi va urug'–qabila tuzilmasi singari ijtimoiy–madaniy hodisalarni tadqiq etish imkoniyati tug'iladi. Qadimgi bitiklardagi onomastik birliklar hozirgi zamon turkiy tillaridagi nom yasash tizimiga ham bevosita ta'sir ko'rsatgan. Ko'plab qadimgi nomlar bugungi o'zbek, qozoq, qirg'iz, uyg'ur, turkman va turk xalqlari ismlar tizimida davom etib kelayotgani bu jarayonning uzluksizligini isbotlaydi.

Shu bois qadimgi onomastik qatlamni o'rganish nafaqat tarixiy–lingvistik jihatdan, balki milliy identitetni anglash nuqtayi nazaridan ham nihoyatda muhimdir. Mazkur tadqiqotdan kelib chiqib, quyidagi xulosalar va tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- qadimgi turkiy onomastika tizimini kompleks o'rganish, ya'ni lingvistik, tarixiy, etnografik va madaniy yondashuvlarni uyg'un qo'llash ilmiy natijalarning aniqligi va chuqurligini ta'minlaydi;
- onomastik birliklarning semantik qatlamini aniqlash orqali turkiy xalqlarning qadimiy tafakkuri, diniy e'tiqodlari va siyosiy dunyoqarashi haqida yangi ilmiy xulosalar chiqarish mumkin;
- run yozuvlari asosidagi onomastik korpus yaratish – bu yo'nalishda yangi zamonaviy ilmiy platforma bo'lib xizmat qilishi mumkin, chunki korpus lingvistika yondashuvi orqali qadimgi nomlarning chastotasi, semantik turlari va morfologik modellari tizimli tahlil qilinadi;
- qadimgi turkiy bitiklardagi nomlarning hozirgi turkiy tillardagi shakl va ma'nolari bilan qiyosiy o'rganilishi ularning semantik evolyutsiyasini aniqlashda katta ahamiyatga ega;
- kelajakdagi tadqiqotlar doirasida zoonimlar, teonimlar va mifologik nomlar tizimi ham alohida yo'nalishda o'rganilishi maqsadga muvofiqdir, chunki bu qatlam turkiy xalqlarning qadimiy diniy tasavvurlarini tiklashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Is'hoqov M., Sodiqov Q., Omonov Q. Manry bitiglar. – Toshkent, 2009, 59-b.
2. Rahmonov N., Sodiqov Q. O'zbek tili tarixi. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2009, 223-b.
3. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
4. Аманжолов А. История и теория древнетюркского письма. – Алматы: Мектеп, 2003, 384-б.
5. Sodiqov Q. Ko'k turk bitiklari: matn va uning tarixiy talqini. – Toshkent, 2004, 123-b.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. №11

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzirimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.